

Բայց աս ալ կայ որ հիւանդները ա-
մենեւին կերակուրէ կտրել պէտք չէ ,
միայն երբոր վէրք մը և կամ ուռեցք մը
ունենան . վասն զի ան ատեն արիւնը
նոր խախաց կամ սննդարար նիւթ չու-
նենալով , շնչառութեան արգելք չընեն :
Երբոր մէկը բոլորովին կերակուրէ կը-
տրուի , մարմնոյն մէջ եղած ծծողական
զօրութեամբ ճարպը կամ գիրուցը և
ամէն տեսակ խոնաւ հիւթերը շարժ-
ման մէջ կ'ըլլան , և իր վրայ ընդհանուր
տկարութիւն ու ցամաքութիւն մը կու-
գայ , արիւնը ըզնդին կը զարնէ ու տա-
քութիւն կը սպտաճառէ , որով խենթութիւն ,
վերնոտութիւն ու ինչուան մահ
կը պատահի :

Հիւանդները կերակուրէ կտրուին
ալ նէ , կրնան խմել շաքարոտ ջրեր ,
օշարակներ , թեթեւ մսի ջուր , թը-
թուաշ ջրեր ու նաեւ հասարակ ջուր :

Օրուոր խառնուածք ունեցող մար-
դը կրնայ իրեք չորս օր ջուր միայն խը-
մել ու չտկարանալ . ասով յայտնի կ'ե-
րենայ որ ջուրն ալ սննդարար է : Չու-
րը ստէպ խմելու է , բայց քիչ քիչ :

Երբոր մէկը ամենեւին հիւանդու-
թիւն չունի , օրերով չափէ դուրս բան
ուտելը կամ ամենեւին բան չուտելը՝
շատ փաստակար է . և որչափ որ ծով
բանողը ուժով ու երիտասարդ ըլլայ ,
այնչափ աւելի նեղութիւն կը քաշէ :
Երբոր կը դեղնի , վասն զի արիւնը կը
քիչնայ ու երակները կը քաշուին , ա-
յուրները կը մարմնին ու կը փայլին ,
չունը կը տաքնայ , մորթը կը ցամքի ,
ինչուան մարդուն վրայ ցնորք ու կատա-
ղութիւն ալ կու գայ , և երբեմն կը
մեռնի ալ . և աս բաներս հանդիպելու
համար իրեք օր ամենեւին բան չուտելը
բաւական է : Բոողութեան համար
շատ օգտակար բան է ատեն ատեն սո-
վորական կերակուրը փափոխել , ու ոչ
երբէք մէկ տեսակ կերակուրի մը կա-
պուիլ , ոչ բանջարեղէնի և ոչ մսեղէնի :
Խակերպ բանջարեղէն ուտելով մարդս
կը տկարանայ . միակերպ մսեղէն ու-
տելն ալ չափազանց շարժում կու տայ
կենդանութեան ու մարդուս կիրքերը

կը սաստկացնէ : Աստի զարմանք չէ
որ եկեղեցին իր նախատես խմատու-
թեամբը տարւոյն այլ և այլ ժամանակ-
ները կը պատուիրէ հաւատացելոց որ
պահք պահեն ու ծով բռնեն :

Բայ ստոյգ է որ երբոր մարդուս
մարմինը կը տկարանայ , բարբը աւելի
կը կակղնայ , կիրքերը կը հանդարտին ,
հեղութիւնն ու մարդասիրութիւնը
վրան կը տիրեն : Բայ ալ ստոյգ է որ խո-
հեմութեամբ ու չափաւորապէս բըռ-
նուած պահքը , բանջարեղէն կամ կաթ-
նեղէն ուտելը և խմրեալ բնութիւններէ
ետ կենալը կը մարեն ան կիրքերն որ
կրնան անկարգանալ , և կամ դժուար
կը սանձուէին՝ թէ որ միշտ գոյացական
ու սաստիկ սննդարար ըլլար մարդուս
կերածը :

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Սարգոսս դանազան իշխաններու փախ ունե-
ցած յապիւթիւնները :

ՍՈՂՈՒՆԵՐՈՒՆ ամենէն մօտ ազգը
Պարսիկն է , անոր համար ալ մէջերնին
շատ տարբերութիւն չկայ , մանաւանդ
անոնց որ հարաւային կողմը կը բնա-
կին . բայց Պարսից արիւնը Սրացոց ու
Չերքէզներուն արեանը հետ խառն է ,
և գրեթէ ամէն ազնուական պարսիկ
վրացի կամ չերքէզ մօրէ ծնած է . ապա
թէ ոչ Պարսից ծագումը թաթարստա-
նէն ըլլալով՝ շատ տղեղ կ'ըլլային :

Պարսիկները գեղեցիկ կազմուածք
ունին , ընդհանրապէս լեցուն են , գոյ-
ներնին ձիթագոյն սպիտակ է . բայց
Շիրազցիները և Վանտահարի բնա-
կիներն ու հնդկաստանի սահմանները
բնակողները աւելի սևորակ են : Պար-
սից մազն ու յօնքը սև են , ճակատին
բարձր ու ուռած , աչուրնին սև կամ
կապոյտ , քթերնին արծառնոյն , թու-

չերնին լեցուն, կզակնին մեծ և դեմ քերնին երկայն. սրունքնին քիչ շատ աղեղնաձև է, և ասոր պատճառը իրենց նստուածքին կերպն է. վասն զի նստելու ատեն ոտքերնին ծալած չեն նստիր, այլ ծունկի գալով ոտքերնին տակերնին առած կը նստին:

Ընդհանրապէս մարմնը են, բայց մնափառ, շողջորթ և կեղծաւոր են: Բնական ուժով են, զօրաւոր և պատեւրազմասէր. և թէպէտ խառնակեաց ու ցոփ կեանք մը կ'անցնեն, բայց քաջաւոր չեն և ընդհանրապէս երկար կ'ապրին: Կիւնի և Վաղանդարանի բնակիչները իրենց երկրին ցածու թեանն ու տափարակութեանը պատճառաւ անդադար ընդհատ տենդ, խլութիւն, գլխոյ պտոյտ, և ուռեցք կ'ունենան: Վրեթէ ամէն Պարսիկ իրեն կենաց մեծագոյն մասը աչքի ցաւով ու իջուածքով կ'անցնէ. նոյնպէս շատ են թակայ են թանչից, մաղձային տենդի և դեղնացառու. այս վերջինս Պարսից սեփական հիւանդութիւն կրնայ սեպուիլ. ասոնցմէ զատ ուրիշ կարգէ դուրս հիւանդութիւն չի տիրեր հոն:

Բանի որ Վահմէտ և իւր յաջորդները Պարսից, Տաճկաց, Բրաբաց, Լազիպտոսի ու Պէրպլերիստանի տիրելին, ասոնք ամէնն ալ մի և նոյն ազգ մը կրնան սեպուիլ: Բայտ այլ և այլ խառն ժողովուրդները նոյն օրինաց և կրօնից հպատակելով՝ զրեթէ գծադրութեամբ ալ, բարութեալ մէկմէկու կը նմանին:

Բայտ ազգաց մէջ, ինչպէս նաև հրէից մէջ, թլփատութիւնը կրօնից մասն է, և այս սովորութիւնը հասարակածին ու հիւսիսային լայնութեան երեսներորդ աստիճանին մէջ եղած երկիրներն սկսաւ. այնպէս որ այսօրուան օրս ալ այս ընդարձակ միջոցիս մէջ աւելի թլփատեալ մարդ կը գտուի քան թէ բոլոր աշխարհքիս մէջ: Բայտ սահմանիս մէջ միայն Սիամացիք, Վունքինացիք, Փեկուցիք ու Նէքք այս սովորութիւնս չունին:

Վին ցամաքին հիւսիսային լայնու-

թեան քսաներորդ աստիճանէն մինչև երեսունը հինգերորդ աստիճանին մէջ եղող ժողովուրդները ընդհանրապէս իրարմէ շատ տարբերութիւն չունին, շատ կամ քիչ թուի են, չափաւոր գեղեցիկ և բարեկազմ: Ըսոնց մէջ եղած տարբերութիւնները իրենց կլիմային բարեխառնութենէն ու աւելի դէպի հիւսիս եղող ժողովուրդոց հետ խառնուելէն կը կախուի: Իսկ անոնք որ բարեխառն երկիր մը կը բնակին, ինչպէս են Տաք, Տաճիկք, Սիւր, Սիւրիկէք, Շերքէք, Յոյք, և Եւրոպայի զանազան ժողովուրդները, աշխարհքիս վրայի ամենէն գեղեցիկ, ամենէն սպիտակ, և ամենէն բարեկազմ ազգերն են: Բայց գեղեցիկութիւնը գովուած է մանաւանդ էրիկ մարդկանցը, որ աշխոյժ են, բայց չափազանց ալ գինեսէր ու անառակ են: Շերքէզի կանայք ալ գեղեցիկ ու սպիտակ են, բայց յօնքերնին քիչ է: Սիւրիկէլի ժողովուրդն ալ Բրացմէ ու Շերքէզներէն վար չի մնար, և շատերը կը կարծեն որ այս իրեք ազգաց ծագումն ալ մէկ ըլլայ:

Տաճկները խառն ժողովուրդ մըն են, և ընդհանրապէս ուժեղ, գեղեցիկ ու բարեկազմ են:

Յոյք, Եւրոպացիք, Սիւրիկացիք, Սիւրիկացիք, Սարտենիացիք և Սիւրիացիք իրարմէ քիչ կը տարբերին, և զրեթէ մի և նոյն զուգահեռականին տակը կ'իյնան. Վաղղիացւոցմէ ու Բնգղիացւոցմէ աւելի թուի են: Երբոր մէկը Վաղղիայէն Սպանիա կ'անցնի, հազիւ թէ Սպանիա հասած՝ զարմանալի տարբերութիւն մը կը գտնէ այս երկու ժողովուրդոց միմեկին գունոյն վրայ. վասն զի Սպանիացիք աւելի թուի են, և կանայք վառվռուուն սպւններ ունին:

Սիւրիկէլի մէջ բազմաթիւ ազգեր կան որ այլ և այլ ծագումն ունին, որոնց արտաքին յատկութիւնները իրարմէ բոլորովին տարբեր են:

Լազիպտոսի կլիման շատ տաք է, և յուլիսի վերջէն սկսեալ մինչև սեպտեմբերի սկիզբը Սեօմիւրի ջերմաչափը ամենէն զով տեղն ալ զրոյէն միշտ քսա-

նըչորս, քսանհինգ աստիճան վեր կ'ըլլայ : Այս չափազանց տաքութեանս պատճառը միայն արևուն ազդեցութիւնը չէ, վասն զի նոյն լայնութեան տակի ուրիշ գաւառները այսչափ չափազանց տաք չեն ըլլար, այլ երկիրը ծովուն երեսէն քիչ բարձր ըլլալէն է : Այս տաքութիւնը և երկրինիւրեք ամիս ճախճախուտ ըլլալովը պէտք էր որ Ագիպտոսի օդը վատառողջ ըլլար . բայց փորձը ասոր հակառակը կը ցըցունէ, և Ագիպտոսիք երկայն կ'ապրին : Այնչէ՛ք գաղղիացիին իր Մորեստանի ու Ագիպտոսի ճանապարհորդութեան մէջ կ'ըսէ .

« Անցեալ ջրոց արտաշնչութիւնը, որ
 « Նիպրոս ու Ղեքսանդրիա մահաբեր
 « են, Ագիպտոս նոյն ազդեցութիւնը
 « չեն ընէր : Մոր պատճառն ինծի կ'ը-
 « ըկայ թէ օդուն սովորական չորու-
 « թիւնն է . . . : Այս չորութիւնը այն
 « աստիճանի է որ եթէ հիւսիսային
 « հովու ատեն բաց տեղ կտոր մը միս
 « դրուի, նոյն իսկ ամառը, ամենեւին
 « չի հոտիւր, այլ կը չորնայ և փայտի
 « պէս կը կարծրանայ : Նապատնե-
 « լուն մէջ այնպիսի չորցած դիակներ
 « կը գտնուին որ այնչափ թեթեւացած
 « կ'ըլլան, մինչև մարդ մը մէկ ձեռքով
 « ուղտի ամբողջ կոնիւք մը կրնայ վեր-
 « ցընել, : Բայց ծովեզերեայ օդը ա-
 « լելի թաց է քան թէ ցամաքայինը . և
 « թէ որ Ղեքսանդրիա ու Ռաշիտ (Ռո-
 « շէթ) երկաթի կտոր մը քսանըչորս
 « ժամ օդուն մէջ ձգուի՝ կը ժանգա-
 « ընի : Եւրոպայ կամ Լատին (ստայի ած-
 « խուտ) ըսուած աղը Ագիպտոս շատ
 « առատ է, քարերը բոլոր անոնցմէ կե-
 « լուած են, և խոնաւ ու թաց տեղուանք
 « այս աղը երկայն ասղաձև բիւրեղացած
 « կը գտնուի : Բոլոր կեանքն ու աճումը
 « զարմանալի երազութեամբ կը կատա-
 « լուին, բայց օտար բոյսերը հոն չուտով
 « ցեղերնին կը կորսնցընեն : Անոնքիւք
 « ալ շատ բեղմնաւոր են, և կանայք ալ
 « շատ անգամ երկուորեակ կը ծնանին :

Վեղոս գետը Ագիպտոսին հարաւէն
 դէպ 'ի հիւսիս կ'ընթանայ, և իւր կա-
 նոնաւոր ու տարեկան առատանալովը

ձգած տղմովը երկիրը կը պարարտացը-
 նէ, և Վեղոսի այս աճումը յունիսի վեր-
 ջերէն սկսեալ մինչև սեպտեմբերի վեր-
 ջերը կը տևէ : Այն տարին բարեբեր
 կ'ըլլայ որ տարին որ Վեղոսը մինչև քսա-
 նըչորս ոտք կը բարձրանայ և Ագիպտա-
 ցոց մեծ ուրախութիւն կը պատճառէ .
 իսկ այն տարին սովու տարի է՝ երբոր
 ջուրը այս բարձրութիւնը կ'անցնի, վասն
 զի այն ատեն երկար ժամանակ ջուրը
 երկիրը ծածկած ըլլալով սերմանելու
 ու հնձելու ատեն չի մնար : Թէ որ ջու-
 րը ինչուան տասնըկէց ոտք բարձրանայ՝
 դարձեալ սով կ'ըլլայ . վասն զի երկրին
 մեծ մասը ջրով չի գոցուելուն՝ առանց
 պարարտութեան կը մնայ :

Վեղոսի կանոնաւոր աճման պատճա-
 ուր կանոնաւոր ու հաստատուն հովերն
 են որ հիւսիսէն դէպ 'ի հարաւ կը փչեն
 և միջերկրական ծովուն փոքրիկը ամպ
 փոխելով՝ Ուսնի լեռանց վրայ ու հա-
 պէշներու երկիրը կը տանին ու առատ
 անձրև կը դարձնեն :

Ագիպտոսի բնակիչները չորս գլխա-
 ւոր ցեղ կրնան բաժնուիլ : Ղաջինն ու
 բազմաթիւ՝ Ղրապներն են, որ երկու
 կարգ կրնանք բաժնել՝ երկրագործ Ղ-
 րապք և վրանաբնակ Ղրապք . այս ետ-
 քինս թափառական ու գող ժողովուրդ
 մըն է :

Մոնք երկուքն ալ Ղրաբիոյ այլ և
 այլ կողմերէն եկած են, և իրենց նախ-
 նական գծագրութիւնը չեն կորսնցըն-
 ցած . բարձրահասակ են, ջղոտ, ու-
 ժեղ, մորթերնին արեւէն սևցած :

Արկորդ ցեղը՝ Ղրաբիներն են, որ
 հին Ագիպտացոցմէ կ'իջնան, մորթեր-
 նին դեղնորակ է, դէմքերնին սևաւ, աչու-
 ընին դուրս ընկած, թեքներն տալի-
 կած ու պրկունքնին հաստ է : Հերո-
 դոտոս հին Ագիպտացոց համար կ'ըսէ
 թէ սևամորթ ու գանգրահեր էին . որ
 ըսել է թէ Վիքիկէի ուրիշ սևերուն
 տեսակէն են եղեր, բայց երկար ատեն
 Յունաց ու Հռովմայեցոց հետ դաշ-
 նակից ըլլալով առաջին սևութիւնը կոր-
 սնցուցեր ու խառն գոյն մ'առեր են :

Արորդ ցեղը հաճկներն են, որոնց

Հին ատեն Յոյնք՝ Պարթև , Սաղգուդ
և Վիլթ անունները կու տային :

Իսկ չորրորդ ցեղը Սէմուքներն են ,
որոնց ծագումը Նիպէն է , և ասոնցմէ
1230^{էն} լիւթարները բանակ մը կազ-
մեցին ու Լազիպտոս մտան , որոնք գե-
րութեան վիճակէն՝ բռնաւոր եղան , և
երկար ատեն զԼազիպտոս կառավարե-
ցին , բայց վերջապէս մեր օրերը Սէ-
մէտ Ղլի փաշան գրեթէ զանոնք ջըն-
ջեց :

Լազիպտայիք ստէպ աչքի ցաւ կ'ու-
նենան , և կուրութիւնը հոն շատ յա-
ճախեալ է . այնպէս որ հարիւր հոգւոյ
մէջ քսանը բոլորովին կոյր են , տասը
միականի ու քսանը աչուրնին կարմրցած
ու աւրուած : Եւս հիւանդութիւնը
որ փոխադրական է , մասնաւորապէս
հասարակ ժողովրդեան մէջ շատ կայ .
Նորեստան քիչ կը գտնուի , և աւելի
ծովեզերեայ բնակիչները ենթակայ են
այս հիւանդութեանս : Վերեայ թէ
այս բանին գլխաւոր պատճառը հոն
տեղի օդոյն գրգռիչ յատկութիւնն է ,
որ տեսութեան գործարանին վրայ ա-
ւելի կը ներգործէ :

Լազիպտոսի մէջ աչաց կուրութեան
մէկ պատճառն ալ ծաղիկ հիւանդու-
թիւնն է , որ հոն շատ ջարդ կ'ընէ :

Վասիրէի սովորական հիւանդու-
թեանց մէկն ալ ելեփանդական ըսուած
ախտն է , որ հոն դժուարաւ կը բժը-
կուի :

Լազիպտոսի մասնաւոր հիւանդու-
թիւններուն մէկն ալ յուլիսի ու օգոս-
տոսի մէջ՝ մարմնոյն դուրս տալն է , որ
կը կարծուի թէ՝ Վեղոսի ջրոյն գէշ
յատկութենէն է , որ մայիսի վերջերը
կը սկսի ապականիլ , և բնակիչները զա-
նիկայ կը խմեն . թէպէտ մարմնոյն այս-
պէս դուրս տալը առողջարար է :

Վարնան միջոցը , որ մեր կլիմանե-
րուն ամառն է , Լազիպտոս մաղձային
թուրական ըսուած տենդը կը տիրէ , որ
երբեմն փոխադրական կ'ըլլայ : Նոր
դեղ երկու կամ իրեք ունկի քինա կ'առ-

նուն , թթու և բուսեղէն կերակուր
կուտեն , միս , ձուկն , մանաւանդ հաւ-
կիթ չեն ուտեր : Հոն արիւն առնուլը
գրեթէ միշտ վնասակար է , ինչպէս ու-
րիշ տաք երկիրներ , ուր խառնուածքը
և հիւանդութիւնները գրեթէ ընդ-
հանրապէս մաղձային են :

(ՄԱՅԱԾՆ ՌԻՐԻՇ ԱՆԳԱՄ)

Ա Ռ Ա Կ

ԱՔԻՅԻ Ե ԽԱՅԻԻ :

ԱՌԻԸՏԱՆՑ կանուկ բոյներնին թողած
Արտոյտն ու Խայտիտ մէկ ընկեր եղած՝
Արեւուն պայծառ ճառագայթից մէջ
Կ'ընէին զըւարթ հազար ելեւջ .
Ձայներնին թողած կ'երգէին հանգարտ
Ինչուան որ համան մէկ դաշտ մը պարարտ :
Վիսոս խեղճերուն , հազիւ թէ ինջան՝
Որսորդին լարած որդայթն ընկան ,
Որ բռնեց դըրաւ մէկմէկ զատ վանդակ
Դիմացէ գիմաց կախեց պատին տակ :
Արտոյտը կառչած Բնէ ընէն ջիւտեր .
Բրածն ալ բոլոր պարապը կ'եղէր :
Թէպէտ խեղճ խայտիտն ալ շատ նեղացաւ ,
Բայց ուրիշ ճարակ չըլլալն իմացաւ .
Ըսկըսու ուտել խըմել ու երգել
Եւ վանդակին մէջ վեր վար ցառքըտել :
Արտուտին սիրտն այս բանըս չէր քաշեր .
“ Ես ըզքեզ , ըսաւ , խենթ չէի կործեր .
” Ասանկ նեղութեան մէջ Ինչպէս կ'երգես ,
” Ինչպէս չես ճաթիր աս անիծած տեղս ” :
Ըսաւ ու զարկաւ գլուխը վանդակին ,
Մահը հեռու չէր , փրուուեցաւ գետին :
“ Ափսոս քու խեղքիդ , Խայտիտը կանչեց .
” Թէ որ առւըտանց երգածներնուս պէս
” Հիմայ ալ մէկտեղ ձայնդ ձգգէիր ,
” Թէ համբերութեամբ հիմայ կ'ապրէիր ,
” Եւ թէ աւելի լաւ ժամանակուան
” Յոյսըդ կըրնայիր պահել ինձ նման ” :